

MIKA PEKKOLA

Ulkokohtainen tieto ja sisäistetty totuus

Tutkivan subjektin suhde tutkimukseensa tulkitsevilla tieteillä

Modernisaatioprosessiin sisäisesti liittyvän erikoistumisen ongelman voidaan väittää ilmenevän myös kulttuuritutkimuksen kontekstissa työn vieraantumisenä. Artikkelissa tarkastellaan millaisia seurauksia tutkimusenteon "ammattimaistumisella" on tietotyössä olennaisina pidettyjen ihanteiden kannalta. Samalla esiin nousee kysymys siitä onko nykyisissä sosioekonomisissa ja tiedepoliittisissa olosuhteissa enää tilaa työlle itsetoteutuksena ja aidosti luovana aktiiviteettina.

■ "Ymmärtäminen alkaa, kun jokin puhuttelee meitä."¹

"Fragmentoituneina, jaettuina lähes mekaanisesti sisäiseen ja ulkoiseen puoleen, meihin on iskostettu ideoita kuin lohikäärmeen hampaista, jolloin meistä on syntynyt käsitteellisiä lohikäärmeitä, jotka kärsivät 'sanataudista' ja eivät luota mihinkään omaan tunteeseen, jos sitä ei ole vielä leimattu jollakin termillä."²

Nyky päivän humanistinen tutkimus on onnistunut pitkälti irtautumaan niistä kohtuuttomista vaatimuksista, joita positivististen tieteenihanteiden elähdyttämät teoreetikot olivat sille 1800-luvulta lähtien asettaneet. Tutkijat eivät enää luotaa tutkimustensa avaraa kenttää sulkeistaen oman persoonallisuutensa ja identiteettinsä ulos työstään, vaan tiedostavat – tai ainakin pyrkivät tiedostamaan – oman osansa tutkimusprosessissa. Ideaali minuuden hävittämisestä tai sammuttamisesta tutkimuksen uskottavuuden ja luotettavuuden takaamiseksi on siirretty historian romukoppaan. Tutkivan subjektin ongelma on paljastunut huomattavasti monitahoisemmaksi kuin mitä historian tieteellistämiseen tähänneet ajattelijat oli-

vat kuvitelleet. Subjektiivisuus ei muodosta nykypäivän tutkimukselle enää itsestään selvää uhkaa, eikä subjektiivisten elementtien myöntäminen johda automaattisesti tutkimuksellisten pyrkimysten tai tutkimuksen kriittisen arvon rapautumiseen.

Toisaalta on nähty objektiivisuuteen ja arvovapauteen tähtäävän tieteellisen maailmankuvan nurja puoli, kuten jo Frankfurtin koulun kriittisen teorian analyysit tieteenharjoittamisen suhteesta vallitseviin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin, Nietzschen varoitukset länsimaisen kulttuurin jähmettymisestä abstraktioidensa ääreen ja teknologian korostunut rooli 1900-luvun suurissa tragedioissa osoittivat. Kenties keskeisin muodonmuutos suhtautumisessa subjektiivisuuteen koskee kuitenkin uudenlaista käsitystä sen pysyvyydestä tai väistämättömyydestä.

Tämä kaikki on tietenkin alan tutkijoille liiankin tuttua. Yliopistojen luento- ja seminaarisalit kaikkuvat positivisteihin ja vanhoihin objektiivisuusvaatimuksiin kohdistuneista herjoista. Sama perusasetelma kuvastuu myös kirjallisessa diskurssissa – ainakin nuoremman tutkijapolven osalta. Nk. postmodernistien subjektiivisuuteen viittaavat huomiot alkavat jo olla käytännön tutkimustyössä varsin laajalti sisäistettyjä. Subjektiivisuuden näkyvämmän läsnäolon ja tutkimustulosten väistämättömän epätarkkuuden ei nähdä enää murentavan tutkimusten uskottavuutta samalla tavalla kuin muutamia vuosikymmeniä sitten. Niin ikään tavoitteet ja päämäärät vastaavat paremmin tutkimuksen ohittamattomia reunaehtoja. Aristotelestä siteeraten voidaankin todeta: "Asiasta on sanottu riittävästi, kun on saavutettu selvyyttä siinä määrin kuin tarkasteltavana oleva asia sallii".³

Muutos ei ole tietenkään tapahtunut äkillisesti tai johdonmukaisesti. Positivistinen, tutkivan subjektin häivyttämiseen tähänneet objektiivisuuden ihanne lienee jo kuollut ja kuopattu, mutta eräällä tieteen harjoittamisen osa-alueella se yhä kummittelee sitkeästi. Viitataan siihen suhteeseen, joka tutkijalla on tutkimukseensa, omiin tutkimusintresseihinsä. Tutkivan subjektin problematiikka on toki tullut etenkin humanistisessa akateemisessa diskurssissa laajalti keskustelluksi,

mutta tutkijan subjektiviteetin häivyttämistä korostavat objektiivisuusihanteet jatkavat yhä aavemaista jälkivaikutustaan.

Historiantutkimuksen perspektiivistä kirjoittava Kari Immonen näkee tilanteen varsin lohduttomana: ”Käsitykseni mukaan juuri tämä vaatimus ulkopuoliseen asemaan asettumisesta ja sen taustalla oleva, luonnontieteelliseen teorianmuodostukseen palautuva, objektiivisuuden ideaali on keskeinen tekijä siinä, että historiantutkimus on nykyisyyden suhteen kyvytön, että sen tilan ovat vallanneet taiteet, journalismi ja muut tieteet.”⁴

Kylmä ja etäinen suhtautuminen tutkimuskohteeseen koetaan usein yhä hyveeksi, jolloin tutkimustyön ääneen lausumattomaksi lähtökohdaksi tulee asiantuntijan virkamiesmäinen ulkoinen suhde tutkimukseen. Toisaalta akateemista työtä ei voida mieltää pelkäksi palkkatyöksi, vaan myös kutsumuksella on siinä kiistatta oma osansa, kuten Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksella tehdyn kyselyn tulokset osoittivat: ”Olennaista tutkimuksen teossa ja motivaation ylläpitämisessä pidetään sitä, että tutkimus viriää henkilökohtaisesta mielenkiinnosta ja että siinä pystyy toteuttamaan itseään.”⁵

Tarkoitukseni on analysoida ulkoiseen suhtautumiseen liittyviä huomattavia rajoituksia ja ongelmia, mutta toisaalta myös hahmotella mahdollisuuksia, joita tutkijan sisäinen suhde tutkimukseen saattaisi avata. Valitun vastakohtaparin epämääräisyys toivon mukaan hälvenee tekstin kuluessa.

Suhteessaolon ongelma tulkinnan ja ymmärtämisen lähtökohtana

Humanistinen tutkimus ei ainoastaan joudu sietämään subjektiivisuutta, vaan suorastaan elää siitä pyrkiessään tekemään kulttuurista todellisuutta koskevista representaatioissaan inhimillisistä kokemuksista kommunikoitavia. Luonnontieteille tärkeistä mitattavuuden, toistettavuuden ja varmuuden ideoista jäädään jo ’tutkimusmateriaalin’ ominaispiirteiden vuoksi kauas. Tai kuten Agnes Heller yhteiskuntatieteisiin viitaten asian ilmaisee: ”Yhteiskuntatieteet eivät voi kos-

kaan tuottaa ’varmaa’ tiedon tyyppiä, koska itsetietoisuus ei koskaan ole varmaa.”⁶

Tästä perspektiivistä aiemmat positivistiset pyrinnot humanististen tieteiden muuttamiseksi luonnontieteiden kaltaisiksi eksakteiksi tieteiksi rinnastuvat lähinnä ympyrän neliöimiseen. Inhimilliset kokemukset säilyvät usein kovin vieraina jopa kokijoille itselleen, kuten hyvin tiedämme. Kuinka voisimme edes kuvitella yltävämme niiden analysoinnissa edes lähelle luonnontieteellistä eksaktiutta? Objektiivisuuskuvitelmien sortumisen ei tarvitse kuitenkaan merkitä tutkimustyön muuttumista narsistiseksi ja ekshibitionistiseksi naamiaisleikiksi, vaan väistämättömän asetelman uudelleenarviointia: jonkinlainen suhde tutkijalla joka tapauksessa on tutkimukseensa.⁷

Tutkimuksen keskittyminen inhimillisten kokemusten ympärille nostaa suhteessaolon ongelman ratkaisevaan rooliin. Pelkkä rationaalinen erottelukyky ja kriittinen asennoituminen eivät riitä, vaan niiden lisäksi tutkijan on kyettävä käyttämään ”muitakin inhimillisiä tekijöitä: muistia, mielikuvitusta,

1. Hans-Georg Gadamer (2005) *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteessä ja filosofiassa*. Suom. Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino, 38.

2. Friedrich Nietzsche (1999) *Historian hyödyistä ja baitasta elämälle*. Suom. Anssi Halmesvirta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuyksikkö JULPU, 81.

3. Aristoteles (1989) *Nikomakhoksen etiikka*. Suom. Simo Knuutila. Helsinki: Gaudeamus, 8.

4. Kari Immonen (1996) ’Menneisyys nykyisyytenä’, teoksessa Kari Immonen *Historian läsnäolo. Turun yliopiston historian laitos, julkaisuja n:o 26. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:51*, Turku: Turun yliopiston historian laitos. <http://vanha.hum.utu.fi/historia/muisti/immonen2.html>. 27.10.2006.

5. Johanna Hakala et al. (2003) *Yliopisto. Tieteen kehdestä projektimyllyksi*. Helsinki: Gaudeamus, 111. Ks. myös Jussi Välimaa (2005) ’Akateeminen työ – palkkatyötä vai säätyläisyyttä?’, teoksessa Helena Aittola & Oili-Helena Ylijoki (toim.) *Tulosohjattua autonomiaa. Akateemisen työn muuttuvat käytännöt*. Helsinki: Gaudeamus.

6. Agnes Heller (1995) ’Yhteiskuntatieteiden hermeneuttisesta metodista yhteiskuntatieteiden hermeneutiikkaan’, *Filosofinen aikakauslehti niin&näin* 3/95. http://www.netn.fi/395/netn_395_heller.html. 27.10.2006.

7. Niin ikään lienee itsestään selvää, ettei subjektiivisuuden korostamisen tarvitse merkitä tutkimuksen kriittisyyden katoamista, argumentaation pätevydestä joustamista ja luopumista pyrkimyksestä tehdä oikeutta tutkimuksen kohteena oleville ihmisille ja ilmiöille.

tahdikkuutta, hienotunteisuutta ja elämänkokemusta”.⁸ Listalle tekisi tuskin vahinkoa, mikäli siihen lisättäisiin vielä empatian kyvyn soveltaminen. Pyrkimys hahmottaa *Toista* edellyttää tutkimuskohteen näkemistä ’sielunsa silmillä’, käsillä- ja läsnäolevana tosiasiana.

Kuten hermeneuttinen traditio on painotanut, tulkitseminen on tekstin (ymmärrettynä tässä laeassa merkityksessä) ja tulkitsijan horisonttien sulautumista. Tutkijan ja tutkittavan välistä hedelmällistä ja ideaalista suhdetta voidaan luonnehtia dialogiseksi. Dialogi edellyttää tiettyä avoimuutta, halukkuutta antautua neuvotteluun merkityksistä ja taivuttaa oma maailmankuva vieraaseen kokemukseen. Tulkintaprosessin päämääränä on yhteisymmärrys.⁹

Ollakseen uutta oivaltavaa humanistinen tutkimus edellyttää jo peruslähtökohdiltaan tutkijalta sisäistä suhdetta tutkimuksen kohteena oleviin asioihin. Tällaiseen suhteessaoloon sisältyvät ainakin halukkuus päästää tutkittavana oleva asia sisäänsä ja avoimuus koko värispektrin, ei vain jyrkimpien kontrastien, siis kaikkein ilmeisimpien eroavaisuuksien, näkemiseen. Suhteessaolon ja dialogin ajatusten kautta humanistinen tutkimus voidaan nähdä tietynlaisena liittymisenä maailmaan. Mikäli tieteellisistä pyrkimyksistä on muodostettu ulkoinen akateemisen työskentelyn eristetty linnake, jolla ei ole minkäänlaisia yhteyksiä – tai vain hataria yhteyksiä – tutkijan nk. ’yksityiselämään’, tosin sanoen mikäli tutkijan suhde tutkimukseensa ei liikuta hänessä mitään, ei saa hänessä minkäänlaista mainittavaa vastakaikua, ei tutkimuksen voida katsoa kuuluvan millään kouriintuntuvalla tavalla edes hänen kokonaispersoonallisuuteensa.

Tällöin tutkimustyössä on kyse pelkästä irrallisesta minuuden fragmentista. Tutkija on sisäistänyt yhteiskunnallisen roolinsa kiihköttömänä ammattilaisena, joka hoitaa hommansa aivan kuten muutkin, mutta josta Nietzsche toteaa varhaisessa teoksessaan *Historian hyödystä ja baitasta elämälle*: ”Historiatyöläisistä voi tulla erittäin oppineita, mutta juuri siitä syystä heistä ei koskaan tule mestareita.”¹⁰

Yhteiskunnallisten roolien irtautuminen toisistaan ja niitä yhdistävän holistisen peruseriaatteen katoaminen ovat tietysti tuttuja jokaisesta modernisaatioanalyysistä, jossa kiinnitetään vähänkin huomiota modernin minuuden problematiikkaan, ja tässä mielessä tietyt tutkimuskulttuurin piirteet vain heijastelevat laajempaa erikoistumisketjua. ”Moderni johtaa kulttuurisen alueen eriytymiseen. Kielto, jonka mukaan toinen alue ei saa puuttua toisen alueen tekemisiin, on myös modernia alkuperää.”¹¹ Erikoistumisen tuloksena syntyy yhteiskunnallisia atomeja, asiantuntijoita, joiden tehtävänä on hallita tietty tarkasti rajattu sektori omasta tutkimusalastaan. Laajempaan modernisaatioprosessiin erottamattomasti liittyvä erikoistuminen tuottaa järjestystä, mutta halkoo samalla kokonaisuuksia jatkuvasti pienempiin ja siten hallittavampiin osiin.

Prosessin kriitikot ovat pelänneet tämän johtavan atomismin noidankehään, sillä ainoastaan ekspertiisi itse pystyy vastaamaan entistä pienimpiin yksiköihin ja yksityiskohtiin ulottuvaan järjestyksen tarpeeseen.¹²

8. Gadamer (2005) 6.

9. Historiantutkimuksessa dialogiin asettautuminen edellyttää keskustelukumppanin horisontin rekonstruoinnista saatavilla olevista lähteistä käsin. Vaikka dialogista tiukassa merkityksessä (molemmipuolisena vuorovaikutuksena) ei voidakaan puhua, tutkija voi pyrkiä aavistamaan mitä keskustelukumppani hänelle olisi saattanut sanoa mikä olisi läsnä. Tulkintaprosessin dialogisen luonteen korostaminen ei ole jäänyt yksinomaan hermeneutiikan kontrolle. Metaforateoriat lähtevät liikkeelle pitkälti samankaltaisista asetelmista. Ks. esim. George Lakoff & Mark Johnson (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 232 ja Paul Ricoeur (2003) *The Rule of Metaphor*. London & New York: Routledge. Suhteessaolon ongelman merkityksestä humanistiselle tutkimukselle ks. myös symbolisen antropologian klassikkoteokseksi noussut Roy Wagner (1981) *The Invention of Culture*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 1–16.

10. Nietzsche (1999) 49. Toisaalla Nietzsche kirjoittaa: ”Kun persoonallisuus edellä kuvatulla tavalla tyhjenetään subjektiivisuudesta ja siitä tulee objektiivinen, mikään ei voi siihen enää vaikuttaa.” Nietzsche (1999) 41.

11. Heller (1995). Gadamer kirjoittaa samasta aiheesta: ” – – tutkimuksen leviäminen maailmanlaajuisiksi ja lisääntyvä erikoistuminen ovat johtaneet informaatiotulvaan, joka kääntyy tutkimusta itseään vastaan”. Gadamer (2005) 180.

12. Erikoistumisprosessiin kohdistetusta sosiologisesta kritiikistä ks. esim. Zygmunt Bauman (1995) *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press, erit.

Tutkimustyönsä 'varsinaisesta elämästään' eristäneet tutkijat vastaavat kutsuun, sillä heitä eivät enää rajoita holistiset pyrkimykset tutkimustyön saattamisesta erottamattomaksi osaksi omaa identiteettiään. Tällaista asiantuntijatutkijaa tarvitsee Nietzschen mukaan "vain ravistaa ja hänestä tippuu sylilinen viisaudenomenia, mutta niiden sisältämä viisaus on mätää ja jokaisessa omenassa on mato".¹³

Mutta millaisia seurauksia minuuden fragmentoitumisella, yksityishenkilön ja tutkijan roolien radikaalilla, mutta kulttuurisesti kenties varsin luontevalla, eriytymisellä on käytännön tutkimustyölle? Ensinnäkin on itsestään selvää, ettei yksityiselämän ja asiantuntijuuden välille piirretty jyrkkä rajaviiva voi ainakaan erityisesti elähdyttää tai rikastuttaa tutkimusta sellaisessa tieteen tekemisen ympäristössä, jossa olennaisena ei ainakaan julkilausumien tai ihanteiden tasolla pidetä enää niinkään tunnontarkkaa puurtamista, tosiasioiden väsymätöntä kasaamista ja luokittelua, vaan oivaltavia kysymyksenasetteluja, odottamattomia kyseenalaistuksia ja uusien käsitteellisten konstellaatioiden hahmottelemista.¹⁴ Jähmettyneitä kysymyksiä ja kysymyksenasetteluja kukaan tuskin kuitenkaan erityisesti kaipaa, eikä niitä voikaan pitää tieteen kriittisen tehtävän harjoittamisen kannalta missään muodossa toivottavina.

Toiseksi, kysymykseen yksityishenkilön ja tutkijan roolien eriytymisestä voidaan vastata myös viittaamalla ulkoisen tutkimusintressin seurauksiin kontekstualisoinnin, ja siten uusien merkitysten luomisen kannalta. Tutkijan suhteen ollessa tutkimukseensa puhtaasti ulkoinen, ts. ammatillinen, tutkimuksen mahdolliset kontekstit rajoittuvat usein varsin suppeaan ja vieläpä suhteellisen hitaasti uusiutuvaan ryhmään konventionaalisesti hyväksytyjä perusvaihtoehtoja. Sen sijaan tutkijan suhteen ollessa tutkimukseensa sisäinen – tutkimuksen liittyessä, tai jopa saadessa alkunsa, tutkijaa, eli ihmisyyttä, ja hänen koko persoonaansa puhuttelevista, hämmäntävistä, innoittavista, ravistelevista seikoista – kontekstien luomisen puitteet eivät rajoitu enää vain akateemiseen diskurssiin, vaan sen ohella kaikkiin

niihin jokapäiväisiin kokemuksiin, jotka tavalla tai toisella yhdistyvät tutkivan subjektin mielessä tutkimuksessa käsiteltäviin asioihin. Tällöin tutkimus rinnastuu Gadamerin käsitykseen taiteen "suurenmoisesta samanaikaisuudesta", monien inhimillisten maailmojen rinnakkaisesta olemassaolosta.¹⁵

Metafora ja kontekstualisointi, ulkokohtainen tieto ja eksistentiaalinen totuus

Gadamerille kaiken ymmärryksen lähtökohdaksi on kohdattavan asian kokeminen ous- tona, vaativana ja häkellyttävänä. Hermeneutiikassa tähän päästään ennen kaikkea kääntämällä merkitys tulkinnassa yhdestä maailmasta toiseen.¹⁶ Luova ja oivaltava kontekstualisointi nostaa sanojen, lauseiden, diskurssien jne. merkitykset totunnaisista kehyksistään, asettaa ne odottamattomaan ympäristöön ja täyttää ne siten uusilla merkityksillä.

Kontekstualisointi rinnastuu metaforan ajatukseen. Metaforiselta kannalta uudet merkitykset syntyvät ymmärrettäessä jokin asia toisen asian kautta ja luomalla siten uusia viittaussuhteita. Metafora rikkoo olemassaolevan kielellisen järjestelmän ja korvaa sen omalla logiikallaan. Herbert Marcuse kuvaa tätä prosessia osuvasti, vaikkei suoranaisesti metaforasta kirjoitakaan:

219–220 ja Anthony Giddens (1995), 'Elämää jälkitraditionaalisisessa yhteiskunnassa', teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lash (1995) *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino, 117–129.

13. Nietzsche (1999) 56. Eksperttiisiin kohdistuneella kritiikillä ei tarkoiteta tietenkään sitä, että kaikesta erikoistumisesta tulisi luopua. Huomio kohdistetaan pikemminkin rationaalisen hallinnan ajatuksen sisältäviin ongelmiin ja tutkijan kriittisen ja luovan rooliin korvautumiseen adaptiivisella ja soveltavalla roolilla.

14. Suomalaisissa yliopistoissa vaikuttavien laitosjohtajien antamat kriteerit hyvälle tutkimukselle muodostivat haastattelututkimuksessa lähes rikkumattoman yksimielisyyden: "Kullakin tieteenalalla vähintään yhdeksän kymmenestä vastaajasta piti metodista tarkkuutta ja luotettavuutta sekä omaperäisyyttä ja innovatiivisuutta erittäin tai melko tärkeänä hyvän tutkimuksen ominaisuutena. Myös teorian ja metodien kehittämistä arvostettiin kaikilla tieteenaloilla, joskaan ei yhtä paljon kuin metodista tarkkuutta ja omaperäisyyttä." Hakala et al. (2003) 62.

15. Gadamer (2005) 111.

16. Gadamer (2005) 40, 91.

”Poissaolevien asioiden’ nimeäminen on olevien asioiden taikavoiman rikkomista: edelleen se on erilaisen asioiden järjestyksen tunkeutumista vallitsevaan asioiden järjestykseen.”¹⁷ Luova metafora ei siis muuta ainoastaan yhden sanan merkitystä, vaan uhkaa koko luokittelujärjestelmää. Se ei ole pelkkä ornamentti, tutkijan runollinen apuväline, vaan keino todellisuuden kuvailemiseksi uudella tavalla, uuden rakenteen pohjalta. Metafora niin ikään konkretisoi tulkinan: se asettaa näyttämön silmiemme eteen oikeassa valaistuksessa ja värissä, ja muuttaa siten tosiasiat käsin kosketeltaviksi. George Lakoff ja Mark Johnson määrittelevätkin metaforan mielikuvitukselliseksi rationaalisuudeksi.¹⁸

Metaforan elävyys perustuu nimenomaan sen yllättävyyteen: odottamaton yhdistelmä valaisee tarkasteltavana olevan asian uudesta perspektiivistä, jolloin aiemmin havaitsematta jääneet piirteet muuttuvat havaittaviksi. Taitava metaforisointi perustuu intuitiiviselle kyvyllä nähdä samankaltaisuuksia ei-samankaltaisten asioiden välillä.¹⁹ Tutkimuksen ollessa yhteydessä tutkijan elämäkäytäntöihin abstraktioiden kuivuus muuttuu – ennen kaikkea luovan kontekstualisoinnin ja metaforisoinnin kautta – elävyydeksi. Tutkimus ei kuvaa enää todellisuutta jähmettyneenä, pysähtyneenä, staattisena, kuolleena ja monoliittisena, vaan muuttuvana, virtaavana, monimuotoisena ja täynnä mahdollisuuksia: ”*Eläväinen* ilmaisu kuvaa todellisuuden *elävänä*.”²⁰ Tiukat määritelmät korvautuvat muutoksille alttiilla prosesseilla. Samalla toteutuu Goethen kaikelle tutkimukselle asettama vaatimus, jonka Nietzsche otti teoksensa *Historian hyödyistä ja baitasta elämälle* tunnuslauseeksi: ”Vihaan kaikkea, mikä ainoastaan opettaa minua eikä jouduta tai suoranaisesti elävöitä toimintaani”.²¹

Mikä tahansa uusi merkittävä inhimillinen kokemus luo metaforisen logiikan mukaisesti uusia perspektiivejä tutkimukseen. Tutkimuksellisten intressien osuessa yksiin muiden intressien kanssa kontekstualisointi tapahtuu tutkijan yksilöllisen elämän keskiössä, ei hänen olemuksensa rajamaille hädetyssä karsinassa. Tutkimusta ei harjoi-

ta enää ulkopuolinen tarkkailija, asiantuntija, tai edes tiedemies, vaan tunteva, ajatteleva ja tahtova *ihminen*.

Yllä hahmotelluissa puitteissa tutkimuksessa tehty oivallus tarkoittaa samalla koko tutkijan subjektiviteettia koskettavaa tapahtumaa, josta hän saattaa iloita, kuten sanotaan, *koko olemuksensa voimalla*. Kyse ei siis ole vain ’mielenkiintoisesta tieteellisestä havainnosta’, ’edistymisestä tutkijanuralta’ tai edes ’akateemisesta läpimurrosta’, sillä nämä kaikki edellyttävät minuuden karkeaa karsinointia. Tutkija ratkoo päinvastoin tutkiessaan ”omia ongelmiaan”, kuten Markku Hyrkkänen asian ilmaisee luonnehtiessaan tutkimustyön ja subjektiivisuuden suhdetta.²² Parhaiten asetelmaa voidaan kenties kuvata viittaamalla eksistentiaalisen teologin Paul Tillichin perimmäisen huolen (*ultimate concern*) käsitteeseen: ajatus tutkimustyöstä eristettynä osana tutkijan minuutta antaa tilaa uudentalaiselle lähestymistavalle, jossa maailma ja oma oleminen käsitetään äärimmäistä huomiota ja huolenpitoa vaativina asioina. Merkitykset eivät ole enää irrallisia, ja siten heikentyneitä, vaan muodostavat kokonaisuuden kummutessaan perimmäisestä huolesta, ”merkityksestä, jonka kautta kaikki merkitykset saavat merkityksensä”.²³

Tästä näkökulmasta katsottuna uskonnollisista ja mystisistä konteksteista tuttu ykseyden ajatus soveltuu myös tieteellisen toiminnan ohjenuoraksi. Tutkija ei erota tutkimusta radikaalisti elämäkokonaisuudestaan, eikä myöskään omaa subjektiviteettiaan tutkimuksessa käsiteltävistä asioista: ”Todellinen historiallinen kohde ei ole mikään kohde ensinkään, vaan oman ja toisen ykseys, niiden välinen suhde”.²⁴ Tutkimuskohteen ajatus ja sen edellyttämä etäännyntynyt, kylmä, ulkokohtainen suhtautuminen johtavat tutkijan auttamatta tarkastelemaan tutkittavaansa, inhimillisen kokemuksen moninaisuutta, epäsuorasti ja vain hatarien analogioiden kautta.

Objektivointi etäännyttää tutkijan *Toisen* kokemuksesta. Ykseys ei voi kuitenkaan olla täydellistä tutkimuksellisten intressien ollessa kyseessä, ja tässä analogia mystiikkaan ontuu. Tutkijan on oltava tutkittavaan-

sa nähden samalla sekä sisä- että ulkopuolella. Hänen tehtävänä on toimia, kuten Roy Wagner toteaa, eräänlaisena välittäjänä, joka elää samanaikaisesti kahdessa eri maailmassa.²⁵ Asetelma on tavallaan skitsofreeninen: ellei tutkija ole sisäpuolella, hän ei kykene hahmottamaan tutkimansa asian kokemuksellista rikkautta ja näihin kokemuksiin sisältyvien merkitysten tiheyttä; ellei hän ole ulkopuolella, hän ei kykene säilyttämään kriittistä perusasennoitumistaan ja sitä korvaamatonta perspektiiviä, jonka itsensä ulkopuoliseksi, sivulliseksi, asettanut voi saavuttaa. Ricoeurin perspektiivistä voidaan puolestaan puhua runollisen yhteenkuulumisen ja rationaalisen etäännyttämisen välisestä dialektiikasta.²⁶ Joka tapauksessa tämän jännitteisen tilan saavuttamiseksi tutkijalta vaaditaan halukkuutta avoimeen suhteessaoloon tutkittavien asioiden kanssa.

Pohjimmiltaan kyse on tutkimuksen muuttumisesta todelliseksi tutkivalle subjektille. Tässä mielessä totuus ei ole yksinkertaisesti sisäistettyjen tosiasioiden summa, vaan jotain kokonaisvaltaisempaa, eksistentiaalisempaa. Tarkoitan tällä jotain sellaista, josta Agnes Heller kirjoittaa seuraavasti:

”Kun määrätty yhteiskuntatieteiden tuottama tieto vaikuttaa ihmisen tai ihmisryhmän *todelliseen eksistenssiin*, kun tämä ihminen tai tämä ihmisryhmä huomaa jotakin tässä ’oikeassa tiedossa’ joka on olennaisessa suhteessa omaan elämään, omiin näkemyksiin, toiveisiin, pelkoihin, kokemuksiin, päivittäiseen toimintaan, suunnitelmiin ja muuhun sellaiseen, kun yhteiskuntatieteellinen työ avaa uusia horisontteja, herättää uusia odotuksia, kun ne valottavat käsittämättömää, tähän asti tuntematonta, selittämättömää ja epäselvää, kun ne antavat ihmisen havaita sellaista, mitä ei ennen ole havaittu, kun ne ylentävät ja alentavat, kun ne muuttavat heidän elämänsä silloin ja vain silloin tulee niistä *totuutta* näille ihmisille (ja tulee niistä pysyvät tietona, *ei* totuutena).²⁷”

Pyrkimys ulkokohtaisesta ja objektiivisesta tiedosta subjektiivisesti ja eksistentiaalisesti

elettyyn totuuteen edellyttää välineellisten ja funktionaalisten tiedonintressien esittämien vaateiden kieltämistä ja tutkijan autonomian vahvistamista.²⁸ Se edellyttää emansipaatiota sekä käytännön tutkimustyön että tiedepolitiikan tasolla.

Tutkimustyö sosioekonomisessa kontekstissa

Kysymys tutkimusintresseistä ei ole luonteeltaan abstrakti, sillä tutkimustyötä ei harjoiteta tyhjiössä, vaan tietyissä tarkasti rajatuissa, konkreettisissa konteksteissa. Tutkimustyö on myös, ja ennen kaikkea, yhteiskunnallista työtä. Se tarkoittaa siten suhteessaoloa myös vallitseviin poliittisiin olosuhteisiin. Uusliberalistisen talouspolitiikan vaikutuksia tässä tekstissä käsiteltyihin kysymyksiin voidaan pitää vähintäänkin hyvin ongelmallisina – ellei peräti selvästi vahingollisina.

17. Herbert Marcuse (1969) *Yksiulotteinen ihminen: teollisen yhteiskunnan tarkastelua*. Suom. Markku Lahlata. Helsinki: Weilin+Göös, 84.

18. Lakoff & Johnson (1980) 5, 193; Ricoeur (2003) 22–24, 38. Metaforisuudesta ks. myös Wagner (1981) ja Roy Wagner (1986) *Symbols That Stand for Themselves*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

19. Ricoeur (2003) 4, 25, 29.

20. Ricoeur (2003) 48.

21. Nietzsche (1999) 9.

22. Markku Hyrkkänen (2002) *Aatehistorian mieli*. Tampere: Vastapaino, 252. Tutkijan omien ongelmien ratkomisesta tutkimuksessa ks. myös Jorma Kalelan huomiot ”tutkijan omasta jutusta”. Jorma Kalela (2005) ”Jatkomenoinen uudistaminen”. *Politiikka historiassa ja historiantutkimuksessa*, *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2005, 282–297.

23. Perimmäisen huolen käsitteestä Tillichin kirjoituksissa, ks. esim. Paul Tillich (2000) *The Courage to Be*. New Haven & London: Yale University Press, 47 ja Donald Mackenzie Brown (2006) *Tillich in Dialogue*. <http://www.religion-online.org/showbook.asp?title=538>. 30.10.2006.

24. Gadamer (2005) 39.

25. Wagner (1981) 4.

26. Ricoeur (2003) 371. Dominick LaCapra on kiinnittänyt huomiota liiallisen samaistumisen vaaroihin: tutkittavan toiseuden kieltäminen ei johda ainoastaan tutkimuksellisen horisontin kaventumiseen, vaan myös toiseuden muuttavan voiman katoamiseen. Ks. Dominick LaCapra (2004) *History in Transit. Experience, Identity, Critical Theory*. Ithaca & London: Cornell University Press, 83.

27. Heller (1995). Julkaistu käännös Hellerin artikkelista jättää tosin toivomisen varaa.

28. Objektiivisuus ymmärrettynä tässä yhteydessä edelleen positivistisessa, tutkivan subjektin häivyttämiseen tähtäävässä muodossa.

Erikoistumisen ongelmaa on tietenkin tarkasteltava sosioekonomisessa kontekstissaan. Professionalisoituminen vahvistaa vuorokauden jakautumista entistä tehokkaammin kahteen toisistaan eristettyyn osaan: työhön ja vapaa-aikaan.²⁹ Arjen yhteiskunnallisesti vauhditettu pirstaloiminen johtaa puolestaan molempien osien heikentymiseen. Seuraukset tutkimustyölle kiteytyvät Marxin toteamuksessa: ”– työ on työlläiselle ulkonaista, ulkopuolista, ts. se ei kuulu hänen olemukseensa – näin ollen hän ei myönnä itseään työssään, vaan kieltää, ei tunne itseään työssään onnelliseksi, vaan onnettomaksi, ei kehitä siinä mitään vapautta fyysistä eikä henkistä energiaa, vaan rääkkää ruumistaan ja vahingoittaa mieltään.”³⁰ Tällöin kyse ei ole enää inhimillisten tarpeiden tyydyttämisestä työssä, vaan instrumentaalista raatamisesta ”työn ulkopuolella olevien tarpeiden tyydyttämiseksi”.³¹

Näiden työn ulkopuolella olevien tarpeiden tyydyttämiseen tarjotaan fragmentoituneen arjen kontekstissa kuitenkin varsin vähän eväitä: vapaa-ajasta tulee ensisijaisesti palautumista ulkokohtaisesti suoritettujen rasituksista. Joka tapauksessa vapaa-ajan nautinnot ovat täysin irrallisia vieraantuneen työn lonkeroihin takertuneen subjektin kokonaispersoonallisuudesta; puhumattakaan niiden yhteyksistä ”perimmäisen huolen” kaltaisiin, eksistentiaalisiin käsityksiin.

Taloudellisten ja manipulatiivisten intressien lisätessä vaikutusvaltaansa tutkimustyöhön nähden joudumme lopulta kohtaamaan sen mahdollisuuden, ettei tutkija ilmaise, kuten Marcuse toteaa, indoktrinoitua kieltä käyttäessään enää itseään, vaan jotain täysin itsensä ulkopuolista: ”Puhuessaan omaa kieltään ihmiset puhuvat myös herrojensa, hyväntekijöitensä ja mainosmiestensä kieltä.”³² Tutkijayhteisön alistuminen teknokraattisen ja materialistisen järjestelmän lakeijaksi johtaa entistä surkeampaan tilanteeseen tutkijan suhtautumisessa tutkimukseensa. Tämä prosessi ei aiheuta ongelmia ainoastaan tutkimuksen laadun tasolla, vaan sisältää laajemman kysymyksen vallankäytön ja tiedon strategisen kontrollon oikeutuksesta. Voimmekin esittää

kysymyksen siitä millaisia seurauksia tutkimusintressien ja tutkimustulosten luovuttamisella on (a) jo valmiiksi voimakkaiden yhteiskunnallisten instituutioiden vaikutusvallan ja legitimitetin vahvistumisen suhteen ja (b) jo valmiiksi näiden tahojen vaikutuksille altistuneen subjektin autonomian suhteen. Ainakaan kyse ei ole voimatasapainon palauttamisesta. Marx esittää jatkokysymyksen: ”Jos työn tuote on minulle vieras, jos se on minua vastassa vieraana mahtina, kenelle se sitten kuuluu?” Luonnollisesti toisille ihmisille, tietyille poliittisille ja taloudellisille päämäärille.³³ Tutkijan ulkokohtaisessa suhtautumisessa työhönsä on poliittisella tasolla kyse pohjimmiltaan vieraantuneen työn problematiikasta: tutkijan ulkokohtaisesti tekemä työ nousee häntä itseään vastaan, jolloin tutkija alistaa itseään tutkimusprosessissaan.

29. Toisaalta nykyisessä työkuulttuurissa työn vaatimukset työntyvät kännyköiden, sähköpostin ym. apukeinojen ansiosta entistä tehokkaammin myös vapaa-aikaan. Tämä ei kuitenkaan muuta kvalitatiivista erotelua työn ja vapaa-ajan välillä – kenties pikemminkin voimistaa aiheuttamallaan uhalla oikeanlaisen ja mahdollisimman tehokkaasti käytetyn vapaa-ajan viettämisen ideaalia.

30. Karl Marx (1970) *Taloudellis-filosofiset käsikirjoitukset 1844*. Moskova: Kustannusliike Edistys, 69. Tässä yhteydessä lienee vastattava jo nousseisiin vastaivitteisiin. Vaikka Marx kirjoitti oman aikansa sorretusta proletariaatista, eikä korkeakoulutetuista hyvinvointivaltion kasvateista, tämä tulkintakontekstiin liittyvä, epäilemättä aivan paikallaan oleva huomio sivuuttaa taustalla häämöttävän varsinaisen ongelman, joka koskee itseisarvoisen ja puhtaasti instrumentaalisen työn vastakkainasettelua. Niin ikään vaikka useimmat tutkijat yhä epäilemättä mieltävät työnsä pitkälti kutsumustyöksi, eivätkä niinkään palkkatyöksi, voidaan esittää kysymys siitä, missä määrin heillä on valitsevien sosioekonomisten prosessien puitteissa mahdollisuus pitää tulevaisuudessakin kiinni tästä käsityksestään?

31. Marx (1970) 69.

32. Marcuse (1969) 202. Yliopistojen alistamisesta innovaatioideologian ja taloudellisten päämäärien palvelukseen niiden ”yhteiskunnalliseen palvelutehtävään” vetoamalla ks. Jussi Vähämäki (2007) ”Tiedon tuotanto, yliopistot ja ”yhteiskunnallinen palvelutehtävä””. <http://megafoni.kulma.net/index.php?art=262>. 4.12.2007

33. Marx (1970) 75–76. Jussi Vähämäki jatkaa samaa teemaa: ”Ihmisruumis on olemassa pelkästään käyttöä varten, ja kun se on käytetty, se voidaan jättää ja siirryä seuraavaan. Tiedon tuotannon rakenteiden muuttuminen (esim. projektitutkimukset ja selvitykset) ja tutkijanammattin epävarmuus voidaan ymmärtää vain tätä taustaa vasten.” Välimäki (2007).

Luovan työn ollessa vieraantunutta – ts. sen irtauduttua itsetoteutuksesta ja -ilmäistä – subjektiivisuus muuttuu merkityksättömäksi ja yhdentekeväksi. Kontrolli elämän järjestämisestä siirtyy yhteiskunnalle, sillä mahdollisuudet luoda merkityksiä yksilöllisellä tasolla ovat kadonneet subjektiivisuuden surkastumisen myötä. Yksilö korjaa henkisesti tyhjentyneen tilansa vain alistamalla yhteiskunnalle, joka tarjoaa valmiit reseptit minuuden luomiselle. Zygmunt Bauman näki 1970-luvun alussa positivistisen ihanteen minuuden hävittämisestä tutkimusprosessissa osana modernia vieraantumisen ongelmaa. Jos kerran yksilön subjektiivisuuden hävittäminen on hyve yhteiskunnallisella tasolla, miksei se olisi sitä myös tieteen tekemisen tasolla?³⁴ Subjektiivisuus marginalisoidaan korostamalla yksipuolisesti työn instrumentaalista merkitystä.

Tutkijayhteisön on tuotava entistä voimallisemmin esiin se tosiasia, että markkinatalouden ja tiedemaailman toimintamallien välillä on perustavanlaatuisia eroja. Stephen Hill ja Tim Turpin ovat kirjoittaneet näiden kahden kulttuurien yhteentörmäyksestä Jürgen Habermasin kommunikatiivista rationaalisuutta käsittelevien teorioiden kautta. Yhteensovittamattomuuksia tieteellisen tiedon tuottamisen järjestelmän (*scientific knowledge system*) ja kaupallisen markkinajärjestelmän (*commercial market system*) ideaalityyppien välillä löytyy ainakin neljältä tasolta. Tieteessä välittäjänä ja ohjaavana peruseriaatteena toimii tieto, markkinataloudessa raha ja vaikutusvalta. Tieteessä päämääränä on rationaalisen argumentaation kautta saavutettava kasvava yhteisymmärrys, markkinataloudessa strategisen toiminnan (intressien salaamisen jne.) kautta saavutettava raha ja valta. Kommunikaatio perustuu tieteessä julkiseen uskottavuuteen, diskurssin avoimuuteen ja läpinäkyvyyteen, kun taas markkinataloudessa sen perustana ovat hallinnoitu uskottavuus, diskurssin rajoittaminen ja tietoisuus siitä, että uuteen tai salattuun informaatioon kiinni pääseminen tarkoittaa etua kilpailijoihin nähden. Tieteellisen tiedontuottamisen arvoina ovat todistettavuus ja tiedon avoi-

muus, markkinataloudessa perimmäisiä arvoja ovat omien voittojen maksimointi ja oman suorituksen strateginen manipulointi tulevien kilpailutilanteiden varalta.³⁵ Markkinatalouden ehdoilla tapahtuva tieteen ja talouden yhteensovittaminen johtaa väistämättä tiedemaailman arvojen ja peruseriaatteiden kyseenalaistumiseen – eivätkä retoriset eleet vastavuoroisuudesta paljoakaan asiaa paranna.³⁶

Nietzsche kirjoitti profetaattiseen sävyyn taloudelliseen hyötyyn tähtäävien intressien tunkeutumisesta tutkimustyöhön jo 1800-luvun lopulla:

”Olen pahoillani, että joudun käyttämään orja/herra ja työnantaja/työläinen -vertauksia kuvaamaan seikkoja, joiden pitäisi olla kaikesta hyödyllisyydestä syrjässä ja nousta jokapäiväisten tarpeiden yläpuolelle, mutta sanat ’tehdas’, ’työmarkkinat’, ’tarjonta’, ’voitto’, ja mitä muita iskusanoja egoismi nykyään käyttääkään, tulevat tahtomattakin huulille kuvattaessa oppineiden nuorinta sukupolvea. Menestyvästä tasapaksuudesta tulee yhä keskinkertaisempaa, tieteestä taloudellisesti tuottoisampaa.”³⁷

34. Ks. Zygmunt Bauman (1999) *Culture as Praxis*. London & Boston: Routledge & Kegan Paul, 164–165.

35. Stephen Hill & Tim Turpin (1995) ‘Cultures in Collision’, teoksessa Marilyn Strathern (toim.) *Shifting Contexts. Transformations in Anthropological Knowledge*. London & New York: Routledge, 131–152. Myös Vähämäki näkee ratkaisevia eroja yliopiston ja yritysten rationaalisuuksien välillä: ” – – yliopistoyritys, joka vaatii arvojensa sisäistämistä, pyrkii hallitsemaan koko elämää, ottamaan haltuunsa koko elämän ajan ja kaiken toiminnan tilan. Se ei enää arvioi tutkimusta sen tuottavuuden, innovaatioiden kautta, vaan tutkimuksen ’yhteiskunnallisen arvon’ mukaan, sen mukaan, miten tutkimus kullakin hetkellä ilmaisee yhteisön arvoja, ’yleistä mielipidettä’ ja vastaa yhteiskunnan (yrityksen) tarpeisiin.” Vähämäki (2007).

36. Hakala et al. kirjoittavat tullessaan siihen johtopäätökseen, etteivät uudet tulosvastoallisuutta ja tehokkuutta korostavat arvot ole suinkaan korvanneet tieteen tekemisen perinteisiä arvoja, vaan ovat pikemminkin asettuneet niiden rinnalle. Ks. Hakala et al. (2003), 141, 144–145. Voidaan kuitenkin kysyä kuinka kauan nämä perinteiset arvot onnistuvat säilyttämään asemansa uusien markkina-arvojen rinnalla, mikäli kohdistamme huomionsa laajempaan yhteiskunnalliseen ja tiedepoliittiseen muutosprosessiin.

37. Nietzsche (1999) 56.

Seuraukset saattavat kuitenkin olla Nietzschen mukaan tätäkin vakavammat: ”Niille, jotka väsymättä toistelevat nykyajan taistelu- ja uhrihuutoja ’Työnjako!’, ’Jonoon järjesty!’ täytyy kerrankin kertoa suorin sanoin, että jos te haluatte edistää tiedettä niin nopeasti kuin mahdollista onnistutte te saamaan sen hengiltä niin pian kuin mahdollista vähän samaan tapaan kuin nopeasti munimaan pakotetun kanan.”³⁸

Ja kuitenkin juuri tähän suuntaan akateemista maailmaa ollaan viemässä. Osuvia esimerkkejä tarjoilee Jyväskylän yliopiston rehtori Aino Sallinen pääkirjoituksessaan ”Taide, talous ja teknologia kaipaavat lähentymistä” yliopiston tiedotuslehteen.³⁹ Sallisen mukaan teknologian ja humanismin, kulttuurin ja talouden suhteita tulisi lähentää ”kilpailukyvyyn ja hyvinvoinnin edistämiseksi”. Taiteen ja kulttuuritutkimuksen itseisarvoa on turha nostaa byrokraattisessa liturgiassa esiin, olennaisia ovat taiteen ja kulttuuritutkimuksen instrumentaalisuutta (lue: hyväksikäytettyä) korostavat argumentit. Sallisen mukaan taide- ja kulttuurialojen ”uusiin osaamistarpeisiin” kuuluvat ”liike- ja yritystalouden tuntemus, mainonta ja markkinointi, sopimusjuridiikka, yleisöanalyysit ja kansainvälistymistaidot”. Yliopisto on niin ikään ”reagoi nopeasti muutostarpeisiin” tarjoamalla ”esimerkiksi yrittäjyysopintoja – – myös taide- ja kulttuurialan opiskelijoille”. Edelleen: ”– – valitsemalla ennakkoluulottomasti sivuaineensa opiskelijat voivat parantaa merkittävästi työllistymismahdollisuuksiaan ja luoda uutta”. Kenellekään jää tuskin epäselväksi millä ehdoilla Sallisen kaipaama talouden ja tutkimustyön ”lähentyminen” tulee tapahtumaan. Parempi kuitenkin lausua se ääneen: ”Taloudelliset näkökohdat liittyvät erottamattomasti kulttuurialojen opetukseen ja tutkimukseen”.

Todellisten tutkimustulosten ja luovan tieteentekemisen sijaan korostetaan oikeiden mielikuvien luomista. Salliselle taide- ja kulttuuriaineet ovat ”merkittävä osa yliopistomme profilia”, sillä ne auttavat yliopistoa erottautumaan ”omaperäisellä kokonaisuudella”. Samaa manipulatiivista kielenkäyttöä edustavat tutkimuksen huippuyksiköt ja

kaikki muut käsitteelliset silmänkääntötemput, joiden perimmäisenä päämääränä – tai ainakaan lopputuloksena – ei ole niinkään tutkimustyön laadun edistäminen, vaan sen imagon kiillottaminen (sillä on lienee itseltään selvää, että ’huippuyksiköistä’ tehdään myös muualla kuin varta vasten perustetuissa ’huippuyksiköissä’, ja että käsitteen oletamia ’huippuyksilöitä’ esiintyy myös muualla kuin ’huippuyksiköissä’).

Filosofi-psykoanalyttikko Erich Fromm kuvasi ilmiötä käsitteellä ”kaupallinen asennoituminen” (*marketing orientation*) jo vuonna 1947 teoksessaan *Ihmisen osa*. Kaupallisesti asennoituneelle ihmiselle tärkeintä on itsensä saaminen myydyksi ja markkinoiden tarpeiden (eli vallitsevan keskivertoihmisihanteen) mukaisen, mahdollisimman houkuttelevan pakkauksen muodostaminen. Yksilöistä tulee hyödykkeitä markkinoilla, joiden heilahtelua he eivät itse voi millään tavalla kontrolloida. Olennaista ei ole omien kykyjen käyttäminen itsensä toteuttamiseen, vaan se kuinka hyvin yksilö onnistuu niitä markkinoimaan. Tavoitteena on täydellinen adaptaatio vallitsevaan sosioekonomiseen ja kulttuuriseen rakenteeseen. Yksilön omanarvontunnon muodostaa hänen rooliensa summa: ”Olen sellainen kuin haluatte”. Sama asennoituminen heijastuu koulutuksessa, jonka ensisijaiseksi tehtäväksi nähdään osaavan ja tietävän työvoiman tuottaminen työmarkkinoille.⁴⁰

Mikäli tilanne on todella ajautunut myös akateemisessa maailmassa tähän, kuinka on mahdollista, että tällaisessa ympäristössä saatetaan yhä tehdä rehellistä ja aidosti hedelmällistä tutkimusta? Vastausta voidaan hahmotella tarkastelemalla Marcusen taide-teoriaa. Marcuse näki taiteen eräänlaisena vapaan ilmaisun keitaana muuten auttamattomasti indoktrinoituneen yhteiskunnallisen todellisuuden keskellä. Mutta mihin taiteen vapaus Marcusen mukaan perustui? Sen ’epärealistisuuteen’ ja ’voimattomuuteen’: ”Estetiikka on pohjimmiltaan ’epärealistista’, aivan kuten mielikuvituskin, joka muodostaa sen henkisen perustan. Se on säilyttänyt vapautensa todellisuuseräpäisyydeltä olemalla todellisuudessa voimaton”.⁴¹

Humanistinen tutkimus on tässä suhtees-

sa rinnastettavissa taiteeseen. Se on niin ikään suhteellisen vapaata vallitsevien sosioekonomisten olosuhteiden kontrollista epärealistisuutensa ja epätehokkuutensa ansiosta. Humanistinen tutkimushan on tunnetusti haihattelua, se ei kykene tarjoamaan luonnontieteellisen eksakteja tutkimustuloksia, relativismi ja perspektivismi syövät sen uskottavuutta ja tutkimusaiheetkin ovat maallikon perspektiivistä usein varsin epäilyttäviä. Suhteellinen vapaus on saavutettu marginaaliin ajautumisen hinnalla.⁴²

Mitään erityisen positiivista talouselämän logiikan työntymisestä tutkimuskulttuuriin on tuskin vallitsevien yhteiskunnallisten ja taloudellisten olosuhteiden puitteissa syytä odottaa. Näin on asian laita erityisesti tässä artikkelissa käsiteltyjen teemojen suhteen: talouselämän intressit suorastaan edellyttävät tutkivan subjektin tukahduttamiseen tähtäävien objektivististen ideaalien keinoitekoista henkiin herättämistä. Tieteen tekeminen ei ole koskaan viatonta, sillä kaikki tieto on tavalla tai toisella yhteiskunnallisesti määräytyntä. Kuten Hayden White toteaa, kylmä, irrallinen ja 'objektiivinen' tutkimus voi johtaa vain vanhan toistoon.⁴³ Laajemmille inhimillisille intresseille perustuva suhde tutkimukseen saa astua sivuun ulkoisen tahon määrittellessä mitä tutkijan tulee tutkia ja mistä lähtökohdista käsin. Sisältöön ei toki tahdota koskea – tuleehan tutkimuksen uskottavuudesta pitää huolta – ja miksi koskettaisiin, sillä samoihin lopputuloksiin päästään peukaloimalla tutkijan tutkimusintressejä, tuuppaamalla hänet varovaisesti itsetoteutuksen sfääristä vieraantuneen työn sfääriin. Toisaalta esimerkiksi Immosen mukaan tässä ei ole mitään uutta. Ulkokohtaista suhtautumista tutkimusprosessiin kun on pidetty ihanteena laajemminkin koulutuspolitiikassa: "Sen [koulutuksen] tavoitteena ei ole tuoda opiskelijaa mukaan historiaan ja historian tutkimusprosessiin vaan hävittää hänet, tehdä hänestä maailman ulkopuolinen tarkastelija, ja se maailma, jota hän tarkastelee ei ole nykypäivä vaan mennyt."⁴⁴

Vaihtoehto on ajettu marginaaliin, siitä on tehty epärealistinen ja epätehokas, mut-

ta se on yhä olemassa.⁴⁵ Tutkijan sisäinen suhde tutkimukseensa korvaa vieraantuneen pakkotyön leikkisellä asennoitumisella. Kyse ei ole pilanteosta, vaan luovasta suhteessaolosta esineelliseen, sosiaaliseen ja sisäiseen todellisuuteen. Uusia perspektiivejä lakkaamatta luovana aktiviteettina leikki mahdollistaa hedelmällisen suhteen maailmaan. Kaikki leikki on 'mielikuvituksen leikkiä', ei-vielä-olevan muuttamista läsnäolevaksi, ja siten todellisuuden uudelleenluomista. Leikki on samalla kuitenkin myös sukeltamista olemiseen, subjektin ja objektin välisen vastakkainasettelun murtamista. Leikkilinen suhde tutkimukseen vapauttaa tutkijan käyttämään kaikkia inhimillisiä aistejaan ja kykyjään tutkimustyössään, jolloin vieraantunut työ antaa tietä produktiiviselle ja luovalle itseilmaisuudelle.

Hermeneutiikassa on korostettu ymmärtämisen olevan mahdollista vain ymmärtävän asettaessa omat ennakoedellytyksensä koetukselle.⁴⁶ Omia ennakoedellytyksiään voi puolestaan tuskin koetella, ellei ymmär-

38. Nietzsche (1999) 56.

39. Aino Sallinen (2006) 'Taide, talous ja teknologia kaipaavat lähentymistä', *Tiedonjyvä. Jyväskylän yliopiston tiedotuslehti* 5/2006. <http://www.jyu.fi/hallinto/viestinta/tiedonjyva/tjyva0506.pdf>. 5.11.2006.

40. Erich Fromm (1965) *Ihmisen osa*. Suom. Kari Turunen. Helsinki: Kirjayhtymä, 82–98. Globaalien pääoman ja talouselämän periaatteiden vaikutuksia yliopistomaailmaan analysoi myös LaCapra tekstissään "University in Ruins?" teoksessa LaCapra (2004).

41. Herbert Marcuse (1974) *Eros and Civilization. A Philosophical Inquiry into Freud*. Boston: Beacon Press, 172. Lakoff ja Johnson kirjoittavat samasta ilmiöstä käsitellessään romantiikan subjektivismia. Ks. Lakoff & Johnson (1980) 191–192.

42. Vielä säilyneelle suhteellisen vapaalle liikkumatilalle löytyy myös maanläheisempi selitys. Tutkijat ovat pyrkineet perinteisesti varjelemaan akateemista vapauttaan myös soveltamalla rahoitusta hakiessaan itselleen suotuisia retorisia strategioita (lue: valehtelemalla rahoittajille), ja suorittamalla rahoituksen saatuaan tutkimuksensa kuten aina ennenkin. Ks. esim. Hakala et al. (2003) 21, 56.

43. Hayden White (1987) *The Content of The Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore & London: The John Hopkins University Press, 82.

44. Immonen (1996).

45. Tämä jo pelkästään sen vuoksi, ettei systeemin ajatukselle perustuva totalisoiva käsitys sosiaalisesta ja kulttuurisesta todellisuudesta pelkkänä vallankäytön heijastuksena ole enää yksinkertaisesti uskottava.

46. Ks. esim. Gadamer (2005) 64.

tävä ole sitoutunut koko persoonallaan tutkimusprosessiin. Gadamer kirjoittaa: ”Voi olla jopa niin, että yksilöllisyyden täydellisen häivyttämisen ihanteen lähelle päästään historian tutkimuksessa vain *merkityksettömiin* asioiden kohdalla, kun taas suurissa, hedelmällisissä tutkimuksissa nykyisyys heijastuu lumoavan välittömästi menneisyydessä ja menneisyys nykyisyydessä.”⁴⁷

Merkitykset eivät synny tyhjiössä. Kulttuurista todellisuutta koskevat representatiotomme nojautuvat tradition ja välittömän yhteiskunnallisen tulkintakontekstin lisäksi tulkitsijan persoonassa vaikuttaviin tekijöihin: ”Se mikä on minulle merkityksellistä koskee sitä minkä koen tärkeäksi. Ja se minkä koen tärkeäksi ei riipu yksin rationaalista tietämyksestäni, vaan myös kokemuksistani, arvoistani, tuntemuksistani ja intuitiivisista oivalluksistani. Merkitykset eivät ole leikattuja ja kuivattuja; niissä on kyse mielikuvituksesta ja koherenssin rakentamisesta.”⁴⁸

Mikäli tietoa ei ole yhdistetty elämänkokemukseemme, se jää auttamatta kylmäksi, ulkokohtaiseksi ja lopulta merkityksettö-

mäksi. Nietzsche toteaa: ”– – nykyaikainen ihminen raahaa mukanaan suurta tiedon kivikuormaa, jonka kolina aika ajoin kuuluu, kuin eräässä sadussa, hänen sisälteään”.⁴⁹ Positivististen tieteenihanteiden perintönä säilynyt tutkijan ulkokohtainen suhde tutkimukseensa heijastaa nykykontekstissa laajempaa yhteiskunnallista kehitystä. Vaikka koulutusta ja tutkimusta koskevat ongelmat tuskin ratkeavat pelkällä ajatus-toimituksella, determinoivien rakenteiden sisällä elävät subjektit eivät ole kuitenkaan voimattomia ja täysin kykenemättömiä vastarintaan. Sirpaloituneen ja siten merkityksettömäksi muuttuneen tiedon houkutuksiin takertunut myöhäismoderni yhteiskunta ei tarvitse enää lisää ulkokohtaisille intresseille perustuvia ”leikattuja ja kuivattuja” merkityksiä, vaan lujitettuja yhteyksiä tieteen ja elämän, tutkijan ja hänen tutkimuksensa, aidon eksistentiaalisen huolen ja totuuden välillä. ■

47. Gadamer (2005) 114.

48. Lakoff & Johnson (1980) 227.

49. Nietzsche (1999) 31.